



UPPSALA
UNIVERSITET

NCK NATIONELLT CENTRUM
FÖR KVINNOFRID

Redovisning av uppdrag att framställa och distribuera lärarhandledningar till serienoveller om sexuella övergrepp (A2020/02380)

Dnr NCK 2020/34



2021-03-31

Innehållsförteckning

| | |
|---|----------|
| Uppdraget | 3 |
| Bakgrund | 3 |
| Genomförande av uppdraget | 4 |
| Planering | 4 |
| Statistik | 4 |
| Enkät till beställare | 5 |
| Intervjuer med lärare | 6 |
| Nytryck och distribution av serienoveller | 6 |
| Lärarhandledning | 7 |
| Webbsidor | 7 |
| Ekonomi | 7 |
| Planerad fortsättning | 8 |
| Bilagor | 9 |

2021-03-31

Uppdraget

Uppsala universitet, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), fick 19 november 2020 i uppdrag att framställa och distribuera lärarhandledningar till två serienoveller om sexuella övergrepp som tagits fram av NCK i tidigare regeringsuppdrag (Ju2007/2177). I uppdraget ingick även nytryck av serienovellerna. (A2020/02380). Regeringen beslutade att 1 500 000 kronor får användas för uppdraget.

Uppdraget redovisas 31 mars 2021.

Bakgrund

Serienovellerna ”Första helgen i juni” och ”Världens sämsta sommar” är framtagna av NCK i samarbete med konstnären Matilda Ruta och masterutbildningen vid institutionen för grafisk illustration och design vid Konstfack.

Serienovellerna handlar om sexuella övergrepp och vänder sig till unga samt till personal som kommer i kontakt med dem. De tar upp hur svårt det kan vara att veta var gränserna går och att förövaren ofta är någon man känner.

Den första delen, Första helgen i juni, togs fram inom ramen för regeringsuppdraget regeringsuppdrag (Ju2007/2177). Serienovellen presenterades på Bok- och biblioteksmässan i Göteborg i september 2009.

Syftet var ursprungligen att serienovellerna skulle spridas via ungdomsmottagningar, men de har fått en betydligt vidare spridning. De har framför allt använts i skolor men även av kvinno- och tjejjourer för att väcka diskussioner om gränssättning, sexualitet och könsroller.

År 2010 publicerades den andra delen, ”Världens sämsta sommar”.

Båda serienovellerna har senare översatts till engelska och har både använts i undervisning i engelska och på SFI.

I samband med lagändringen 2018, då den nya samtyckeslagen trädde i kraft, reviderades informationstexten i slutet av serienovellerna. Samtidigt erbjuds skolor att beställa klassuppsättningar utan kostnad genom ett företag (Utbudet.se) som fungerar som länk mellan organisationer och myndigheter och skolor.

Intresset från skolorna visade sig mycket stort, och de upplagor som har kunnat tryckas har snabbt tagit slut. Vid flera tillfällen har materialet placerat sig på topplistan över beställt material från skolor. Serienovellerna har fått mycket goda omdömen, men många har efterfrågat en lärarhandledning att ha som stöd för undervisningen.

2021-03-31

Genomförande av uppdraget

Arbetet med uppdraget har letts av en styrgrupp med projektledare Annika Engström, informationschef Karin Sandell samt verksamhetschef Åsa Witkowski. För arbetet med förberedande arbete, intervjuer samt texter har redaktör Anna Ehn anlitats.

Kontakter har tagits med Skolverket, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor samt Brottsoffermyndigheten. Dessutom har lärare och personal från elevhälsan intervjuats i uppdraget.

Planering

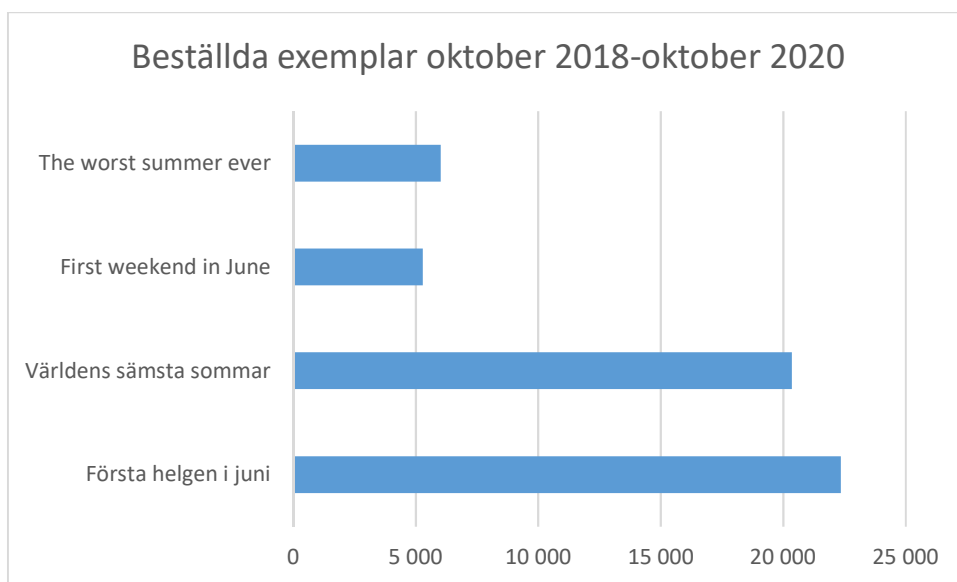
Ett förberedande arbete genomfördes i början av december för att få ett aktuellt underlag till arbetet med lärarhandledningen.

Bland annat gjordes en genomgång av statistik från distributören Utbudet.se över tidigare beställningar av serienovellerna. Mätperioden startar 1 oktober 2018 och sträcker sig fram till 9 oktober 2020. Utbudet.se skickade också ut en enkät till de personer som beställt materialet, med frågor om hur materialet fungerar för dem.

För ytterligare fördjupning har NCK kontaktat fyra lärare som gett sitt medgivande till det i samband med att de besvarat enkäten. I intervjuerna berättar de hur de använder serienovellerna i undervisningen och vad de önskar av en lärarhandledning.

Statistik

Under mätperioden (1 oktober 2018–9 oktober 2020) beställdes totalt 53 030 exemplar av serienovellerna.



Främst är det lärare som har beställt materialet, 88, 4%. Därefter bibliotekarier (3,1%), rektor/skolledning (2,2%) och elevhälsa (1,7%). (Diagram 1) Geografiskt i landet dominerar storstadsregionerna.

2021-03-31

Diagram 1



Flest böcker beställdes till grundskolan och gymnasiet, men materialet har även använts ti SFI, Komvux och på folkhögskolor. (Diagram 2)

Diagram 2.



Serienovellerna kan även beställas direkt från NCK och laddas ner digitalt såväl från NCK:s webbplats som från webbplatsen utbudet.se.

Enkät till beställare

Under hösten 2020 skickade distributören ut en enkät till beställare av serienovellerna för att undersöka vilka som använder serienovellerna och vad de tycker om materialet.

2021-03-31

159 personer har svarat på enkäten.

Vanligast är att använda materialet som stöd för egna lektionsupplägg, för inspiration och/eller kunskapsinhämtning, som del av större temaarbete i skolan och som faktabank för eleverna under lektion.

96 procent svarar ”ja”, eller ”ja, efter min anpassning av materialet till målgruppen” på frågan om de tycker att serienovellerna är väl anpassat för målgruppen.

Sammanlagt 88 procent har ett positivt eller mycket positivt helhetsintryck av materialet. 12 procent svarar ”varken positivt eller negativt” och 1 procent ”negativt”.

De som medverkade i utvärderingen tillfrågades även om vad som var bäst och sämst med materialet, och vad som skulle kunna förbättras. Majoriteten av synpunkterna är positiva, till exempel ”bra”, ”tydligt”, ”känsligt” och ” trovärdigt”. En person skrev att detta är ”berättelser som ungdomarna kan relatera till och som fungerar bra som utgångspunkt för diskussioner”.

Serieformatet upplevs som lättillgängligt för målgruppen. Flera användare framhåller också det positiva med att materialet är gratis, och går att få i klassuppsättning.

En negativ kommentar som återkommer är att typsnittet (skrivstil) i novellerna är svåräst, särskilt för personer med annan bakgrund än svensk.

På frågan vad som kan förbättras, efterfrågades bland annat mer material för särskolan, mer flerspråkigt material och en lärarhandledning.

Intervjuer med lärare

De medverkande i enkäten fick frågan om de kunde tänka sig att bli kontaktade av NCK för vidare frågor materialet och NCK kontaktade dem varit positiva till detta med en förfrågan om intervju. Syftet var att inhämta fördjupad kunskap om hur och serienovellerna används idag, hur de fungerar och vilka reaktioner de väcker, samt att göra ett underlag inför utformningen av en lärarhandledning.

Fyra intervjuer utfördes per telefon i december 2020. Tre av lärarna undervisar på gymnasiet eller gymnasiesärskolan och en på SFI. En av dem är även kurator.

De använder serienovellerna i olika ämnen och kurser, och främst som underlag för samtal och diskussion. Samtliga tillfrågade ansåg att en lärarhandledning vore en stor tillgång, och något som skulle göra det lättare för lärare att använda serienovellerna i undervisningen. En lärarhandledning kan sänka trösklarna, och ge inspiration och ingångar till vidare diskussioner utifrån böckerna.

För att få ytterligare underlag för arbetet kontaktades även lärare, skolläda och personal i elevhälsan på ett par skolor i Uppsala och Knivsta som ombads att komma med synpunkter.

Synpunkter kring upplägg och avvägningar har inhämtas från representanter från Brottsövermyndigheten, Skolverket och Kriminalvården.

Nytryck och distribution av serienoveller

Medlen i regeringsuppdraget gjorde det möjligt att trycka nya upplagor av serienovellerna. De två svenska versionerna trycktes i 15 000 exemplar vardera och de två engelska i 4000 exemplar vardera. Samtidigt beställdes administration för utskick och distribution från utbudet.se. En undersökning av ytterligare distributionsmöjligheter via fler aktörer gjordes för att få en bredare spridning under 2021.

2021-03-31

Lärarhandledning

Med utgångspunkt i de inledande intervjuerna beslutades att lärarhandledningen skulle omfatta diskussionsfrågor, förslag på övningar, en fördjupningsdel med fakta samt hänvisningar till vart man kan vända sig för stöd. På rekommendation från flera av de intervjuade vänder sig lärarhandledningen till lärare för gymnasiet, SFI och gymnasiesärskolan. Serienovellerna kan användas i olika ämnen och kurser och för olika kursmål. De kan också vara en del i arbetet med skolans värdegrund.

Det beslutades också att lärarhandledningen skulle vara relativt kort, och hänvisa till Brottsoffermyndighetens material "Av fri vilja" för ytterligare material och fördjupning om undervisning om samtyckeslagstiftningen.

Serienovellernas författare Matilda Ruta anlätades för att illustrera lärarhandledningen.

Under processen ombads experter på undervisning om sex och samlevnad att lämna synpunkter på texter och diskussionsfrågor.

Det färdiga materialet har följande upplägg:

- Inledning
- Första helgen i juni – sammanfattning och diskussionsfrågor
- Världens sämsta sommar – sammanfattning och diskussionsfrågor
- Samtycke och lagstiftning – inledning och diskussionsfrågor
- Övningar
- Skolans ansvar - Om en elev har blivit utsatt för sexuella övergrepp/ Om en elev har utsatt andra för sexuella övergrepp
- Fördjupning
- Hit kan du vänta dig

Lärarhandledningen finns tillgänglig som pdf från 31 mars 2021. (*Bilaga 1*) Den tryckta versionen beräknas vara klar i slutet av april.

Webbsidor

Såväl serienovellerna som lärarhandledningen presenteras på särskilda sidor på NCK:s webbplats nck.uu.se. Där kan materialet laddas ner och där finns även länkar till fördjupande material på NCK:s kunskapsbank och kvinnofridslinjen.se.

I anslutning till detta publiceras expertintervjuer samt reportage om hur materialet har använts i olika sammanhang för att inspirera till ökad användning. På webbsidorna har NCK även samlat länkar från andra aktörer, framför allt Brottsoffermyndighetens webbplats frivilligtsex.se och utbildningsmaterialet "Av fri vilja" som tagits fram inom regeringsuppdraget att ta fram och sprida information om den nya samtyckeslagstiftningen. Dessa sidor kommer att utvecklas under våren 2021.

Ekonomi

För ekonomisk redovisning, se bilaga 2.

2021-03-31

Planerad fortsättning

Lärarhandledningen uppmärksammar skolans ansvar för det förebyggande arbetet och åtgärdande insatser vid sexuella övergrepp eller misstanke om övergrepp. Den kan även fungera som ett stöd för att hantera övergrepp som ägt rum och förbättra möjligheterna genom förslag och hänvisningar för läraren. Dessutom lyfts vikten av att miljön i skolan bygger på respekt för att stärka den enskilda elevens rätt till integritet och motverka trakasserier och våld.

En lansering av materialet planeras våren 2021. Under året fortsätter arbetet med att sprida serienovellerna och lärarhandledningen till skolor i hela landet inom ramen för det nya regeringsuppdraget att stärka och utveckla arbetet med den nationella stödtelefonen för våldsutsatta och i övrigt tillse att våldsutsatta som söker hjälp får stöd (A2021/00509, A2021/00505 (delvis)).

Samtliga versioner av serienovellerna tillgänglighetsanpassas. En syntolkad version ska tas fram under året.

Lärarhandledning

FÖRSTA HELGEN I JUNI
VÄRLDENS SÄMSTA SOMMAR



Innehållsförteckning

| | |
|------------------------------|----|
| INLEDNING..... | 3 |
| FÖRSTA HELGEN I JUNI..... | 4 |
| VÄRLDENS SÄMSTA SOMMAR..... | 5 |
| SAMTYCKE & LAGSTIFTNING..... | 6 |
| ÖVNINGAR..... | 7 |
| SKOLANS ANSVAR..... | 8 |
| FÖRDJUPNING..... | 10 |
| HIT KAN DU VÄNDA DIG..... | 12 |
| KOPIERINGSUNDERLAG..... | 14 |
| TILL DIG SOM LÄRARE..... | 15 |

Inledning

Serienovellerna *Första helgen i juni* och *Världens sämsta sommar* handlar om sexuella övergrepp och vänder sig till unga. Novellerna tar upp hur svårt det kan vara att veta var gränserna går och att förövaren ofta är någon man känner. De understryker att sex ska vara frivilligt, den princip som Sveriges sexualbrottslagstiftning (samtyckeslagen) utgår från.

Novellerna är skrivna och tecknade av Matilda Ruta på uppdrag av Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet. De är ursprungligen framtagna för att användas på ungdomsmottagningar. Lärarhandledningen är tänkt för gymnasiet, SFI och gymnasiesärskolan, och serienovellerna kan användas i olika ämnen och kurser och för olika kursmål. De kan också vara en del i arbetet med skolans värdegrund. Frågor om jämställdhet och sexuella övergrepp kan lyftas i många olika sammanhang, i syfte att motverka att sexuella övergrepp och trakasserier blir normaliserade i elevernas vardag.

Med böckernas berättelser som utgångspunkt kan eleverna fördjupa sig i frågor som rör sexualitet, samtycke och relationer. I lärarhandledningen får du förslag på diskussionsfrågor att ställa utifrån innehållet. Här finns också fakta om sexuella övergrepp och om samtyckeslagen, och om vad du som lärare kan göra om du misstänker att en elev har utsatts för övergrepp, eller har utsatt någon annan.



Det är viktigt att skapa ett respektfullt samtalsklimat i klassrummet, utan förutfattade meningar runt vem som varit med om vad. Skillnaderna vad gäller erfarenheter av sex, relationer och övergrepp kan vara stora. Ingen får känna sig pressad att berätta något den inte vill.

För vidare fördjupning hänvisar vi till vår webb, www.nck.uu.se/serienoveller. Där hittar du intervjuer med lärare som berättar hur de använt serienovellerna i undervisningen. Där finns också länkar till myndigheter och organisationer som arbetar med sex och relationer bland unga. På webbplatsen finns länkar till övningar, metoder och förslag på hur en lektion kan se ut och frågeställningar som kan dyka upp.

Första helgen i juni

Första helgen i juni handlar om Sara. Hon och Denise går på fest. Med på festen är Jimmy och Kevin, två lite äldre killar. Jimmy blir intresserad av Sara. Hon är mer intresserad av Kevin, men det är Denise också. Så på nästa fest hänger Sara ändå med Jimmy, och kysser honom. Hon sover också över hos honom, men är tydlig med att hon bara vill sova. Under natten blir hon utsatt för sex mot sin vilja.



DISKUSSIONSFRÅGOR OM BERÄTTELSEN

Här följer förslag på frågor att diskutera efter läsningen. De syftar till att fördjupa elevens förståelse av berättelsen och till att själv börja tänka och reflektera kring vad som händer. Serienovellerna presenterar inga färdiga lösningar. Ett antal frågor handlar om samtyckeslagen och vad den innebär, och om normer och förväntningar som påverkar hur vi ser på varandra och hur vi agerar.

Eleverna kan till exempel svara skriftligt på frågorna individuellt och sedan diskutera svaren i smågrupper och redovisa diskussionen på lämpligt sätt. En del diskussioner kan fungera i helklass, medan andra frågor passar bättre att ta upp i mindre grupper eller enskilt med eleven. Använd till exempel EPA-modellen för detta. Läs mer om EPA på Brottsoffermyndighetens webbsida: www.frivilligtsex.se/skola/forbered-lektioner/pedagogiska-verktyg.

Du som pedagog avgör bäst vilket upplägg som passar i din klass. Var uppmärksam på om någon behöver extra stöd och erbjud alltid en möjlighet till enskilt samtal efteråt för den som vill.

Var befinner sig Sara när boken börjar? Vem är hon där med och vilka träffar hon? Vad händer på festen?

Sara och hennes vän Denise blir bjudna till en annan fest dagen därpå, hemma hos Jimmy. Vad händer när Sara och Denise kommer dit? Vilka val ställs Sara inför?

Sara verkar inte gilla att Jimmy hänger efter henne på den festen – ändå gör de sällskap ut och röker. Varför säger hon ja till det? Varför fortsätter Jimmy att hänga efter Sara trots att hon inte vill det?

Denise och Jimmy ropar från balkongen att Sara och Jimmy ska hängla. Vilka följer får det? Har du själv känt press att göra saker på grund av andras förväntningar eller tjat?

När festen är slut tänker Sara åka hem. Jimmy övertalar henne att sova över. Sara blir arg på Jimmy när han försöker kyssas. Beskriv vad som händer sedan. Varför går Sara inte bara hem?

Vad hade du velat säga till Sara den här kvällen? Vad hade du gett henne för råd till exempel när hon bestämmer sig för att sova över? Vad hade du velat säga till Jimmy? Vad hade du gett honom för råd till exempel när Sara säger att hon vill gå hem?

Hur reagerar Sara när Jimmy tvingar sig på henne? Hur har Sara tidigare trott att hon skulle reagera?

Världens sämsta sommar

Världens sämsta sommar är en fristående fortsättning på Första helgen i juni. Här möter vi Sara någon dag efter festen. Hon är ledsen och förvirrad och vet inte hur hon ska tänka runt det som hände. Hennes vänner vet vad som har hänt, och snacket börjar spridas. Sara mår sämre och sämre. Till slut går hon till gynekologen och blir undersökt. Hon får frågan om hon vill polisanmäla.



DISKUSSIONSFRÅGOR OM BERÄTTELSEN

Sara brottas med många olika tankar och känslor inför det som hänt. Ofta är de motstridiga. Hon känner sig förvirrad. Vilka tankar och känslor har hon? Vad skulle du råda Sara: vilka tankar ska hon lyssna på? För att lättare få syn på tankarna som dyker upp hos Sara kan du skriva upp dem på kopieringsunderlaget (se sidan 14).

Förslag på scener att titta närmare på:

- när Sara är i väntrummet hos gynekologen.
- när hon sitter på bussen och funderar över hur hon "borde må" efter en våldtäkt.
- när hon sitter hemma och spelar tv-spel.
- när hon ligger och våndas på natten.

Sara ångrar att hon gick på festen och att hon stannade kvar. Varför har hon skuld-känslor? Varför tar hon ansvar för det som har hänt, trots att hon är den som är utsatt?

Händelsen sprids bland vännerna och på sociala medier – hur känner Sara inför det?

Hur reagerar hon på att Denise berättar för andra om det som har hänt? Hur reagerar hon på att andra runt omkring henne har synpunkter på det som hänt? Har du någon gång varit med om att någon delat eller berättat något om dig mot din vilja?

Har du tagit emot ovälkomna bilder eller meddelanden? Hur reagerade du då?

Sara funderar över om hon "mår för bra". Hon säger att "jag mädde ju nästan som vanligt" trots att hon hade föreställt sig att livet skulle vara förstört om hon blev våldtagen. Finns det en bild av hur ett offer ska må? Måste man må och reagera på ett speciellt vis eller kan det vara olika?

Hur tänker Sara kring att berätta för sina föräldrar om det som hänt?

På natten när hon ska sova försöker Sara att inte tänka på det som hände, men beskriver det som att händelsen "satt i kroppen någonstans" och "när hon drömde kom den tillbaka". Vad menar hon med det?

Reflektera över Denise agerande. Vad gör hon i berättelsen?

Vad skulle du göra om en kompis blev utsatt? Eller om du misstänkte eller oroade dig för att en kompis blivit utsatt?

Sara går tillbaka till gynekologen. Vad händer då? Varför är det viktigt att söka vård? Vilken hjälp kan man behöva?

Vilka tankar har Sara runt att polisanmäla det som har hänt? Varför kan det vara bra att polisanmäla?

I den här berättelsen blir Sara trodd av vuxenvärlden. Vad skulle hänt om de vuxna tvivlade på hennes version av händelseförloppet?

Samtycke & lagstiftning

Sedan 2018 finns en sexualbrottslagstiftning som kallas för samtyckeslagen. Inled gärna samtalet med att gå igenom lagstiftningen, och vad den innebär. Vad står det i lagen? Vad tänker eleverna kring det? Vad innebär ett samtycke? Om du som lärare behöver mer kunskap i ämnet, besök Brottsoffermyndighetens webbplats www.frivilligtsex.se/skola. Där finns webbutbildningen Av fri vilja med tillhörande lärarhandledning om Sveriges sexualbrottslagstiftning.



DISKUSSIONSFRÅGOR OM SAMTYCKE & LAGSTIFTNING

När ni har diskuterat själva lagstiftningen kan ni gå vidare med följande frågor:

Hur kan man vara säker på om den man är med faktiskt vill ha sex?

Hur märker man om personen ändrar sig och inte längre vill?

Hur vet man vad man själv vill? Hur visar man det?
Hur visar man att man inte vill? Hur kan man göra för att visa att man har ändrat sig och inte längre vill?

Hur vet man vad som är bra och dåligt sex?

Du har rätt att bestämma över dig själv, din kropp och vad du ska vara med om. Vad innebär det för dig?

Varför är det viktigt att prata med någon om något sådant här händer? Vet du vart du kan vända dig för att få hjälp och stöd?

Vad skulle du göra om du fick veta att en kompis blivit utsatt? Vad skulle du göra om du misstänkte eller oroades dig för att en kompis blivit utsatt?

Synliggör och samtala om könsstereotypa normer, och hur de begränsar våra valmöjligheter.

Det är naturligt att utforska sin sexualitet och många gränser är flytande. Men ingen ska behöva riskera att fara illa eller utnyttjas.

Vilka är normerna? Hur ser de ut? Vad får de för konsekvenser? Hur manifesteras normer kring kön och sexualitet i reklambilder och andra medier? Hur påverkar det?

Vad finns det för förväntningar på tjejer respektive killar när det gäller sex?

Det är vanligt att den som blir utsatt ger sig själv skulden för övergreppet och tar ansvar för det som har hänt. Varför är det så?

I den här boken är det en tjej som blir utsatt för ett sexuellt övergrepp av en kille, men även killar och icke-binära drabbas. Det förekommer även sexuellt våld i samkönade relationer och att unga människor utsätts för övergrepp av en äldre person. Finns det särskilda svårigheter att som kille berättar att man blivit utsatt? Eller om det har varit en tjej som förgripit sig på en tjej, eller en kille på en kille? Eller om man blir utsatt av en äldre person?



FRÅGELÅDAN

Om du som pedagog vill fånga upp ytterligare frågor som kan finnas i klassen, men som inte dyker upp i diskussionen, kan den så kallade frågelådan vara en väg vidare. Det vill säga att låta eleverna skriva anonyma lappar med frågor, som du läser upp i klassrummet. När du svarar på elevernas anonyma frågor kan det vara bra att tänka på följande:

- Svara även på oseriösa frågor som kommer in via frågelådan. Även bakom de till synes oseriösa eller provocerande frågorna finns ofta allvarliga funderingar som behöver bemötas respektfullt, men frågan kan ibland behöva formuleras om av dig.
- Om det finns personliga detaljer i en fråga som kan antyda vem som ställt den bör du inte läsa upp frågan som den står utan formulera om den till en mer allmän fråga.
- Många frågor kan bollas tillbaka till gruppen och användas som utgångspunkt för diskussion. Gör tydligt för eleverna att du finns tillgänglig för enskilda samtal om någon önskar ett sådant.

ÖVNINGAR

Olika former av övningar kan vara ett sätt att arbeta vidare med boken i klassrummet. Genom till exempel rollspel kan eleverna träna handling i svåra situationer eller dilemman, och på så vis öva inför verkligheten. Värderingsövningar är ett verktyg som hjälper till när ni vill föra ett samtal kring frågor som inte har givna svar. I arbetet med värderingsövningar får eleverna möjlighet att öva sin förmåga att uttrycka och motivera sina åsikter, och att lyssna på andra.

FÖR FLER ÖVNINGAR OCH MATERIAL

- Brottsoffermyndighetens lärarhandledning och webbutbildning om sexualbrottslagstiftningen: www.frivilligtsex.se/skola
- Rfsu:s metodbank för undervisning om sex och relationer: www.rfsu.se/sex-och-relationer/for-pedagoger-och-yrkesverksamma/metodbanken
- Skolverkets inspiration och stöd i arbetet: www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/sex-och-samlevnad

Skolans ansvar

Alla elever har rätt till bra undervisning om sexualitet, samtycke och relationer. Undervisning ur olika perspektiv kan ge eleverna en helhetsbild av vad sexualitet och relationer kan innefatta. Kunskapen bidrar till att främja elevernas hälsa och välbefinnande och stärker deras förmåga att göra medvetna och självständiga val.

Skolan har ett ansvar att förebygga och förhindra att elever på skolan utsätts för kränkande behandling och övergrepp och ska bidra till att främja elevers hälsa och välbefinnande. Skolan har också en viktig roll i att bidra till att skapa en samtyckeskultur, där sex bygger på ömsesidig frivillighet och där sexuella trakasserier inte normaliseras.

När det finns en misstanke om att ett barn far illa har huvudmannen och personalen i skolan en skyldighet att göra en anmälan till socialnämnden. Med barn avses här alla elever under 18 år. Skyldigheten att anmäla gäller oavsett om verksamheten är offentlig eller fristående.

VAD GÖR DU OM EN ELEV HAR BLIVIT UTSATT FÖR SEXUELLA ÖVERGREPP?

Att våga se, att våga fråga och att lyssna respektfullt är avgörande för att kunna fånga upp ungdomar som farit illa. Det är viktigt att som vuxen ställa frågor, och verkligen stanna upp och lyssna om den unga personen börjar berätta. Man behöver inte kunna allt eller förstå exakt vad som har hänt för att ställa frågor och inleda ett samtal. Din insats som vuxen är viktig för att eleven ska få rätt stöd och hjälp.

Det viktigaste är att först låta eleven prata till punkt i lugn och ro. Och därefter fundera över nästa steg utifrån skolans rutiner. Barn och unga har ingen skyldighet att berätta, men de behöver få

chansen, och att ställa frågor är att se och bekräfta. Eleverna måste känna förtroende för vuxenvärlden och veta att här finns stöd, hjälp och kunskap att få.

Vänd dig till skolans elevhälsoteam och rådgör med dem om det fortsatta omhändertagandet. Elevhälsoteamet har både medicinsk och psykosocial kompetens, och rutiner att följa.

Förutom elevhälsan kan du också ta kontakt med Kvinnofridslinjen eller den lokala ungdomsmottagningen. Det kan finnas behov av att ta prover och göra en medicinsk bedömning av den som har blivit utsatt.

Har övergreppet skett längre tillbaka i tiden kan det bli aktuellt med andra insatser. Rådgör även här med elevhälsoteamet eller med Kvinnofridslinjen eller ungdomsmottagningen.

VAD GÖR DU OM EN ELEV HAR UTSATT ANDRA FÖR SEXUELLA ÖVERGREPP?

Ibland kan det hända att även den andra parten går på skolan. Då är det viktigt att agera. Rådgör med elevhälsoteamet för vidare omhändertagande, i enlighet med skolans rutiner.

Skollagen och kommunens styrdokument reglerar skyldigheten att polisanmäla vid misstankar om brott som begåtts på skolan. Det som är brottsligt i samhället i övrigt är brottsligt även när det sker i skolan.

TÄNK PÅ DET HÄR:

- Ta dig an eleven genast. Prata med eleven i enrum.
- Våga fråga vad som har hänt, till exempel: *Jag har sett att du ser ledsen ut, hur är det? Hur mår du?* eller *Har någon gjort något mot dig som du inte ville eller var med på?*
- Lyssna aktivt och visa förståelse. Var tydlig med att du tror på det eleven berättar. Tänk även på att själv behålla lugnet.
- Undvik egna värderingar kring det som har skett men var tydlig med att den som har blivit utsatt inte bär ansvar för händelsen.
- Bekräfta elevens mod och att det var bra att hen berättade.
- Hjälpe eleven till vidare stöd och hjälp men följ upp och låt hen vara med i processen. Ordna även hjälp och stöd åt kamrater om det kommit fram i klassen eller bekantskapskretsen att eleven blivit utsatt.





Fördjupning

Vem som helst kan bli utsatt för sexuella övergrepp. Många tror att det främst handlar om överfallsvåldtäkter utomhus där förövaren är okänd för offret. Men för det mesta känner offret och förövaren varandra, som i berättelsen om Sara. Sexuella övergrepp förekommer även i ungas nära relationer. Förutfattade meningar när det gäller sexuella övergrepp riskerar att osynliggöra de händelser och personer som inte stämmer med hur vi tror att det ska vara.

Detta kan leda till att sexuella övergrepp inte polisanmäls och att de utsatta inte söker hjälp.

VAD INNEBÄR SAMTYCKESLAGEN?

Sexualbrottslagstiftningen, *samtyckeslagen*, bygger på att sex ska vara frivilligt, annars är det ett brott.

Frivilligt sex betyder att en person har uttryckt ett ja till en sexuell handling med ord eller kroppsspråk.

Den som vill ha sex måste alltid ta reda på om den andra verkligen vill vara med. Om man är osäker ska man fråga. Allt annat än ja är ett nej. Självklart får man inte tvinga fram ett ja genom att använda hot, våld eller tjat. Det är också olagligt att ha sex med någon som befinner sig i en särskilt utsatt situation, till exempel en person som sover eller är berusad av alkohol eller droger och inte kan anses delta frivilligt. Detsamma gäller om personen är under 15 år.

Det är viktigt att komma ihåg att en person alltid har rätt att ändra sig. Det som känns rätt först kan förändras och leda till att man inte längre vill. Att fortsätta med en sexuell handling mot en person som inte längre vill är brottsligt.

HUR VANLIGT ÄR DET?

I befolkningsundersökningen *Väld och hälsa – en befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa* (NCK-rapport 2014:1) svarade omkring 20 procent av kvinnorna och 5 procent av männen att de utsatts för någon form av allvarligt sexuellt våld någon gång under livet. 13 procent av kvinnorna och 4 procent av männen hade utsatts innan de hade fyllt 18 år.

Resultaten visade också att få av dem hade polisanmält händelsen. Majoriteten av dem som hade utsatts i barndomen hade inte heller pratat med någon annan om vad som hänt.

HUR KAN DEN SOM BLIR UTSATT REAGERA?

En person som blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp kan reagera på många olika sätt.

Många blir paralyserade och gör därför inte något motstånd när de utsätts för ett övergrepp. Att reagera med att bli förlamad och passiv, som Sara gör i berättelsen, är ett uttryck för stark rädsla när man inser att man inte kan fly.

Reaktionerna kan komma omedelbart efter händelsen eller långt senare. Den akuta krisreaktionen innefattar ofta ångest och rädsla, känslor av skuld och skam, otrygghet, maktlöshet och sömnproblem. Men det är inte ovanligt att den som har varit utsatt inte visar några reaktioner alls, eller agerar på ett sätt som inte stämmer med förutfattade meningar om hur den som har utsatts för ett övergrepp ska reagera.

Sexuella övergrepp kan förutom de akuta följderna få långsiktiga hälsokonsekvenser, och det är viktigt att få psykosocialt stöd för att bearbeta traumat.

Studien *Väld och hälsa* visade på en tydlig koppling mellan att ha varit utsatt för sexuellt våld och psykisk och fysisk ohälsa senare i livet.

Läs mer om vad som händer efter ett sexuellt övergrepp på www.kvinnofridslinjen.se/sv/om-vald-mot-kvinnor/efter-sexuellt-overgrepp



VAD ÄR SEXUELLA ÖVERGREPP?

Begreppet *sexuella övergrepp* används som ett samlingsnamn för olika oönskade eller brottsliga sexuella handlingar, situationer och kränkningar.

Det är alltid den som begår övergreppet som gör fel. Att bli utsatt för sexuella övergrepp kan påverka både den fysiska och den psykiska hälsan, och det är viktigt att få hjälp och stöd.

Sexuella övergrepp kan också ske via telefon, internet eller andra medier som gör att den som begår övergreppet kan vara på en annan plats än den som blir utsatt. Ett exempel är att gärningspersonen får en annan person att genomföra sexuella handlingar inför en webbkamera.

FINNS DET ELEVER SOM ÄR I EN SÄRSKILT UTSATT SITUATION?

Som lärare är det viktigt att vara medveten om, och förbereda sig på, att det kan finnas elever i gruppen som befinner sig i en särskilt utsatt situation. En medvetenhet om det är avgörande för att kunna ge ett bra bemötande och stöd om behovet skulle uppstå.

Till exempel kan sexuella övergrepp leda till särskilda problem i grupper där hedersbegreppet är centralt. Unga hbtq-personer och unga med funktionsnedsättning är mer utsatta för sexuellt våld och kränkningar än andra. Detsamma gäller unga som missbrukar alkohol eller andra droger.

Det finns en koppling mellan att ha varit utsatt för sexuella övergrepp och att ha sex mot ersättning. Det förekommer också att unga som mår psykiskt dåligt använder sex som självskadebeteende, antingen genom att ha sex mot ersättning eller genom att på andra sätt utsätta sig för riskfyllda situationer.

Läs mer om särskild utsatthet på NCK:s kunskapsbank: www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/sarskild-utsatthet.

VAD ÄR SEXUELLA TRAKASSERIER?

Sexuella trakasserier inkluderar både verbala och fysiska handlingar. Det kan röra sig om ovälkomna komplimanger, sexuella anspelningar, att skicka eller sprida bilder av sexuell karaktär till någon, eller att ta på en persons kropp på ett sätt som denna inte vill.

Det är den som blir utsatt som avgör om det är sexuella trakasserier.

Sexuella trakasserier förekommer dagligen i ungas utbildningsmiljö och andelen unga som utsätts är hög. I rapporten *Det blir bara värre om jag berättar – Ungas erfarenheter av sexuella trakasserier i utbildningsmiljö*, Fokus 20 från Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor uppges 60 procent av tjejerna och 18 procent av killarna att de utsatts för sexuella trakasserier en eller flera gånger under det senaste halvåret.

Hit kan du vända dig



KVINNOFRIDLINJEN

020-50 50 50 | www.kvinnofridslinjen.se

Kvinnofridslinjen är en stödtelefon för personer som upplevt psykiskt, fysiskt eller sexuellt våld. Även yrkesverksamma, vänner och närstående kan ringa och rådgöra, och få vidare hjälp. Samtalet är kostnadsfritt och stödtelefonen är öppen dygnet runt. Den drivs av Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK.

NATIONELLT CENTRUM FÖR KVINNOFRID

www.nck.uu.se

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet har regeringens uppdrag att höja kunskapen nationellt om våld i nära relationer. På webbsidan finns fördjupande kunskap om mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.

NATIONELLA KOMPETENSTEAMET

010-223 57 60 | www.hedersfortryck.se

Om det finns en hedersproblematik med i bilden, rådgör med Nationella kompetensteamet (NKT) vid Länsstyrelsen Östergötland. De arbetar på uppdrag av regeringen mot hedersrelaterat våld och förtryck och dess olika uttrycksformer, och har en stödtelefon för yrkesverksamma.

BROTTSOFFERMYPDIGHETEN

www.frivilligtsex.se/skola

Av fri vilja är Brottsoffermyndighetens utbildning och lärarhandledning om Sveriges sexualbrottslagstiftning. Utbildningen har tagits fram inom ramen för ett regeringsuppdrag. Den innehåller färdiga övningar med koppling till ämnesplaner och kursplaner, och information om vad lagen innebär och var det går att få stöd och hjälp.



Till dig som lärare

Ett liv i frihet och säkerhet är en mänsklig rättighet, och Sverige har i flera internationella överenskommelser förbundit sig att förebygga och bekämpa alla typer av våld. FN:s globala mål för hållbar utveckling, *Agenda 2030*, lyfter fram vikten av att arbeta för jämställdhet och mot diskriminering och våld.

Med lärarhandledningen som stöd kan du använda serienovellerna i undervisning om sexualitet och relationer, och i samtal med elever i frågor som rör sexuella övergrepp och samtycke.

Lektionen och diskussionerna är viktiga för att stärka allas rätt att bestämma över sin kropp och sin sexualitet och är en del i det förebyggande arbetet för att minska de sexuella övergreppen. Syftet med materialet är att det ska bli enklare att informera och samtala om svåra frågor. Det gör att tryggheten ökar och att den som är eller har varit utsatt kan få rätt stöd och hjälp.

Vår förhoppning är att samtalen fortsätter även efter att lektionen avslutats. Ökad kunskap och insikt kan bidra till förändring och du som lärare har en nyckelroll i det arbetet.

Ett liv i frihet och säkerhet är en mänsklig rättighet, och Sverige har i flera internationella överenskommelser förbundit sig att förebygga och bekämpa alla typer av våld.

Med lärarhandledningen som stöd kan du använda serienovellerna i undervisning om sexualitet och relationer, och i samtal med elever i frågor som rör sexuella övergrepp och samtycke.

Ökad kunskap och insikt kan bidra till förändring och du som lärare har en nyckelroll i det arbetet.

2021-03-31

Bilaga 2

Ekonomisk redovisning av uppdrag att framställa och distribuera lärarhandledningar till två serienoveller om sexuella övergrepp (A2020/02380)

| | |
|----------------------------|------------------|
| Lönekostnader | 116 598 |
| Tryckning | 265 250 |
| Övriga tjänster | 755 000 |
| Direkta kostnader | 1 136 848 |
| Indirekta kostnader | 363 791 |
| <i>Summa</i> | <i>1 500 639</i> |
| Finansiering för uppdraget | 1 500 000 |